

BALTOS LANKOS

žurnalas leidžiamas du kart per metus

Redakcija: Algirdas Julius Greimas, Vytautas Kavolis, Arūnas Sverdiolas,
Saulius Žukas

Leidžia ir ši numerį sudarė Saulius Žukas

Adresas: LIETUVA, 232001 Vilnius, šv. Ignoto 14-5, tel. 622275

Numerį parengti talkino: Giedrė Bautrénienė, Darius Čuplinskas,
Lina Kliaugaitė, Marius Matulevičius, Živilė Ramoškaitė.

Viršelio autorius Žibuntas Mikšys.

© 1991 BALTOS LANKOS

Dėkojame Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto direkcijai už galimybę
surinkti žurnalą instituto kompiuteriu. Maketavo Audrius Valotka.

Taip pat dėkojame už aukas žurnalui:

A. -J. Greimas \$ 50

P. Liutkus \$ 50

KARSAVINO AKTUALUMAS

ALGIRDAS JULIUS GREIMAS

Tres faciunt collegium, kaip anais viduramžių laikais, — tarė Karsavinas, žvilgtelėjės į du jo paklausyti atėjusius studentukus, atsisėdo ir pradėjo savo paskaitą. Norėčiau, kad ir dabar trise — Karsavinas, aš ir tu, mielas skaitytojau, — susėstume draugiškai pasišnekėti apie žmogų ir gyvenimą.

Buvau tada jaunas ir kvailas, domėjausi viskuo, išskyrus teisę, kurią buvau užsirašęs studijuoti. Netyčia pakliuvaq̄s pas Karsaviną, susižavėjau jo gražia, kultūringa kalba — nežinojau, kad įmanoma taip gražiai lietuviškai kalbēti apie protingus dalykus — susižavėjau, beveik nieko nesuprastamas, jo ištariamą idėjų gražumu. Netyčia įsimylčiau Viduramžius, o vėliau net tapau šiokiu tokiu medievistu.

Ir štai paskutinysis, kone žadą atimantis atsitiktinumas: savo Gulbės giesmę bandęs sugiedoti trūmpu tekstu ir pavadinęs ji *Apie netobulumą*, džiugiai nūstebau, sužinojės apie neseniai surastą paskutini Karsavino rašinį, užvardintą *Apie tobulybę*. Tai, žinoma, nepalyginami dydžiai, ir man į galvą nėateitų kaip nors save gretinti su mąstytoju ir žmogumi, kokiui buvo Levas Karsavinas. Tačiau, iškviesdamas jo išgirtą téisę į *coincidentia oppositorum*, drįstu manyti, kad jei ir ne būdai, ir ne rezultatai, tai bent abiej intencijos galėjo būti panašios. Ir iš tiesų: tuo tarpu kai aš, įklimpęs į netobulumo balą, galiu tikta sapnuoti apie nepasiekiamą tobulą būtį, Karsavinui tas pats netobulumas yra neišvengiamā priemonė, vedanti prie tikslo — tobulumo.

I trisdešimtį puslapiai sudėti visą *philosophia perennis*, nubrėžiant sau per visą filosofijos istoriją siaurą ir slidą taką tarp misticizmo ir racionalizmo. Apleisti šiuos metafizikos griuvėsius,

pasiimant su savimi tiktais principus — ramsčius ir įkurdinti žmogų visoje jo netobulybėje, patetiškai apibūdinant jo gyvenimą — draugiškomis Kierkegaardo ar Unamuno intonacijomis — kaip "skausmingą tinginiavimą". Atmetus tradicines krikščioniškias teologijas, pasiūlyti jau ne žmogaus išganymo, o jo sudievėjimo teologiją. Toks Karsavino apréptas laukas, toks jo nueitas kelias.

Tobulybė yra pilnatis, tai viso, kas buvo, yra ir bus visuma, būties visuma, — pradeda Karsavinas. Tokiu plačiu mostu pradėtas filosofinis mąstymas čia pat nurodo galimą jo išskaitymo būdą: išsilaikydamas pačiose metafizikos viršunėse, Karsavinas lyg tai siūlo dar vieną didžiujų klasikinių filosofinių sistemų variantą. Būties pilnatis pagrindžiama po jos "daugingumu" slypinčiu "vienumu", būties judrumas išaiškintas jos "visalaikiškumu". Būties buvimo teigimas tuo būdu papildomas abstrakčios "erdvės" ir transcendentisko "laiko" savybėmis. Užtenka, atrodo, visą šią konceptų superpoziciją papuošti Dievo etikete, ir tobulybės problema bus tobulai išspresta.

Visa tai, žinoma, svarbu ir sudaro Karsavino filosofijos ažuoliinius pamatus. Tačiau ne čia, mano manymu, glūdi jo vertė ir originalumas, ne amžinosios filosofijos praturtinime, o jo galvojimo modernume, net ne modernume, sakyčiau, o jo iškeliamų problemų aktualume. Jam norėtusi pritaikyti komplimentą, kurį vienas leidėjas, vertindamas veikalą, skyrė kitam filosofui, mano draugui Charles Singevin: "jis kalba tokiomis pasenusiomis sąvokomis, kad jo filosofija nuo to atrodo beveik moderniška". Karsavinas senais žodžiais kelia naujus klausimus.

Pradėdamas epistemologija, jis iš karto stato subjekto ir objekto, žmogaus ir pasaulio santykijų problemą. Atmesdamas kraštutinę schiziją, bet ir mistišką subjekto susiliejimą su išore, jis aktualiomis formulėmis kelia ne subjektyvių ar objektyvių būčių, o reiškinį subjektyvėjimo ar jų objektyvizacijos klaušimą, įvesdamas šiuo metu rūpimą subjekto dalyvavimo pasaulio kūrime principą. Tai leidžia jam kalbėti, išvengiant autizmo, apie "subjektyvią būtį", apie "savižiną" — Selbstbewußtsein — kaip apie subjekto sugebėjimą pažinti save kaip objektą. Tokia subjekto "ontologiacija" atidaro duris į subjekto kaip tokio identifikavimo, jo ipseiškumo problemas: nuo kasdieniško "aš" pereidamas į šeimyninį, tautinį ir pagaliau žmonijos "aš", Karsavinas rodo savo susirūpinimą individuacijos problemomis, individu ir visuomenės identitetų konstrukcija.

Tai toli gražu ne viskas. Sutikdamas nusileisti nuo transcendentinių aukštumų į subjekto kasdienybę ir į visuomenines

* amžinoji filosofija.

"protausenas", Karsavinas atlieka savają kopernikinę revoliuciją, iš klasikinio filosofo tapdamas mąstančiu žmogumi. Gal toks formulavimas ir per griežtas; sakykime, kad jis pereina iš vieno filosofavimo lygmens į kitą arba, kaip jis pats sako, "iš vienos būties srities į kitą". Tai, kad jis kreipiasi į mitologiją, ieškodamas joje analoginių galvojimo modelių, kad etnologijoje jis užtinka kitą — participacijos, "dalyvavimo" logiką, kad šalia "diskursyvinio" galvojimo jis nemažesnes teises duoda ir intuityvinei protausenai, atskleidžia mums kitą, šiltesnį, "žmogiškesnį" Karsaviną, kuris sąmoningai atsisako nuo "abstrakčios, teorinės metafizikos". Ir štai išryškėja kitas, naujas Karsavino teksto skaitymo būdas: visos jo viena po kitos iškeltos ir nagrinėtos problemos yra iš tiesų tik aporijos, tik autentiškos filosofijos votys. Filosofuoti tad — tai tik kelti klausimus, į kuriuos nėra atsakymų.

Kalbėdamas apie "skausmingą tinginiaivimą" — šį švelnų Karsavino posakį prikią kasdienybę aptariant — spontaniškai paminėjau Kierkegaardą ir Unamuno, tuo lyg ir įjungdamas jį į bendrą "egzistencialistų" šeimą. Tai būtų netikslu: ši palyginimą greičiausiai įteigė man paskutinis jiems bendras kelionės etapas — jų atsišaukimas į Dievą. Bet tikras jo keliuotis, nors tai ir paradoksaliai atrodo, mano manymu — Nietzsche. Ir vienam, ir kitam aišku, kad bet kokios filosofijos įprasminimas, iš jos išeitis į tyresnį orą gali būti tik aksiologija.

Ir dabartinę, t.y. "visalaikišką" žmogaus būklę žymiai geriau negu jo tinginiaivimas, kuris yra juk nejudrumo stovis, apibūdina žmogaus "noras". Tikroji žmogaus problema, pagal Karsaviną, nėra "būti ar nebūti", o "norėti ir nenorėti būti", taigi ne statinio stovio, o dinaminės įtampos būsena. Žmogus turi Dievo jam duotą tobulybės suvokimą, užtat ir jo egzistencija, tasai "pusiau-buvimas", kai jis nori ir nepakankamai nori tobulėti, yra ne kas kita kaip "tikra nesąmonė virtusi tikrove". Šis tobulumo nujautimas — tai jau pirmas žingsnis į vertybų pasaulį. Metaforų pasirinkimas čia jau antraelis dalykas: galima kalbėti apie viršžmogio ilgesį arba nuolat dievėti pašauktą žmogų. Užtenka kartą išvysti tuos "verčią šešelius", kad jie jau galėtų įforminti būti ir — kodėl ne? — kad "žodis taptų kūnu".

VELNIO ĮSIVERŽIMAS:

Lietuvos kultūros pokyčiai naujujų amžių pradžioje

VYTAUTAS KAVOLIS

Po 1387 m. Lietuvos krikšto stojo šimtas keturiadesimt gilaus, veik be jokio probrékšnio — buvo statomos bažnyčios, tačiau negausiai¹, — kultūros sąstingio metų. Tai galime paaiškinti, viena vertus, tuo, kad atsivertimo džiaugsmo nepatyrusiems lietuviams jų kultūros visatos išsirimas buvo baisus demoralizuojantis smūgis, antra vertus, tuo, kad pačiai katalikybei, plačiai pasklidusiai po Lietuvą, penkioliktasis amžius nebuvo pats gyvybingiausias laikotarpis.

Tačiau XVI amžiuje vienas po kito įvyksta visa eilė kultūros poslinkių, kurie sudaro pirmąją Lietuvos kultūros modernizacijos programą. XVII amžiuje šis įvairiose kultūros srityse prasidėjęs judėjimas arba apmiršta, arba pasuka atgal (1 lentelė). Lentelėje pateikiami faktai visiems gerai žinomi, tačiau galima ginčytis dėl to, kada judėjimas pasuko atgal. Sociologinius šio proceso mechanizmus, — o jie yra ne tik pagrindinis Lietuvos naujujų amžių pradžios kultūros istorijos klausimas, bet ir vienas svarbiausiu klausimu Europos kultūros istorijoje apskritai, — reikėtų panagrinėti siek tiek analitiškiau nei jie buvo ligi šiol nagrinėjami.

Ankstyvoji programa

Pagrindiniai XVI amžiaus kultūros modernizacijos elementai išsidėstė apytikriai tokia seką: kodifikuojami Lietuvos įstatymai (kanceliarine slavų kalba), įkuriamos pirmos aukštojo mokslo įstaigos (dėstoma lotynų kalba), paskelbiami pirmieji gamtos

¹ Ligi XV amžiaus pabaigos pastatyta tik 109 bažnyčios, XVI amžiuje jų iškilo 300.